

A MAGYAR SZÓ KULTURÁLIS ÉS KRITIKAI MELLÉKLETE

1975

37

SZERKESZTI: VÉGEI LÁSZLÓ

Vita

A tudománnyal nem szabad játszani

REFLEXIÓ
A FUTUROLÓGIÁRÓL
SZÓLÓ INTERJÚRA

Aki a jövővel foglalkozik, az akarva — nem akarva befolyásolja is a jövőt. A jövőkép ugyanis visszahat ránk. Minden előrejelzés (és jóslás) sugall egy magatartási, cselekvési sémát is, amely által a jelzett jövő megvalósítható. A célképzetnek (jövőnek) ez a cselekvés-meghatározó — s ezzel egyúttal önmagát megvalósító — tulajdonsága közvetlenül tétten érhető mindennapi életünkben is. Valójában a jövőképnek ez a tulajdonsága a tudatos cselekvés feltétele.

A veszélyes tudomány

A futurológia ennél fogva távolról sem olyan veszélytelen fantáziálás, mint sokan hiszik. Ellenkezőleg: azt mondhatnánk, hogy rendkívül veszélyes és rafinált fegyver jövőnk alakításában.

Különböző érdekek, különböző vágyakat szülnek, s a különböző vágyak teljesülésükhöz különböző jövőket feltételeznek. Ennél fogva különösképpen fontos, hogy a jelzett jövő milyen talajban gyökeredzett.

Mindegyik jóslat azt sugallja — esetleg sulykolja belénk —, hogy az egyedüli lehetséges jövőt formálta meg (legüdvösebbet, vagy legszörnyűbbet, mindegy), hogy aztán ezen a jövőképen keresztül a jövőhöz való viszonyunkat annak megfelelően befolyásolja, hogy a saját érdekháttérnek kívánatos jövőnk munkálkodjunk, azt fogadjuk el. Holott lehetséges, hogy számunkra másféle jövő lenne üdvös, amelynek lehetőségei éppúgy adottak.

Mivel lehetetlen a jövőről való minden elképzeléstől mentesen élni, ugyanakkor a lehetséges jövőnk minden variánsát ismeri, az emberek jövővel kapcsolatának beállítódásának, tudatuk befolyásolásának nagyok a lehetőségei és veszélyei.

Különösen kedvező hatást lehet elérni, ha a felkínált jövőnek megvan a maga tudományos körítése. Korunkban ugyanis rendkívül nagy a tudomány tekintélye (ezért könnyű manipulálni is vele). Már maga a „nagy tudás” tiszteletet ébreszt, és felettébb imponáló, így aztán végképp magával ragadó például egy olyan világ, egy olyan jövő, amelyben „ezerszázmra állíthatók elő Elmsteinek”, és mindenki óhaja szerint növelheti intelligenciáját. A tűzfegyveres leszámolások is szemétre kerülnek. A két nagyhatalom közül — esetleg az újonnan benevezett versenytársak közül — az kerül ki győztesen, amelyik

győzi clonozással az agyakat, vagyis zsenigyártásban lekörözi a másikat.

Jóllehet Alvin Toffler amerikai szociológus — Oriana Fallaci kíváncsiszkodására — felvázolt jövőjében az intelligencia kérdése csak egyetlen mozzanat, elég ahhoz, hogy sejtisse a feneketlen jövő egyéb csodáit. De elég ez a kiragadott mozzanat ahhoz is, hogy elhintse bennünk a kétség magvait, vagy mint csepp a tenger, felfedje e jövőkép jelenbe ágyazott természetét.

Alaptalan félelem

Alvin Toffler nem rajong ezért a jövőért. Ellenkezőleg, veszélyesnek találja a zsenigyártás lehetőségét, mert mint mondja, ez a művelet nem igényel majd költséges berendezést, így akár a fejletlen államok is élhetnek — „visszaélhetnek” vele, több ezer Einstein vagy éppen Hitler előállításával.

Alvin professzor ilyen irányú félelme azonban alaptalan. Ellenben arról győző meg bennünket, hogy mennyire szelektív is az emberi figyelem és emlékezet Mert egyébként hogyan siklana át és szűrnie ki a „zsenikérdésből” olyan lényeges dolgokat, mint a környezet, a társadalmi-gazdasági körülmények, amelyek pedig a történelem során annyi zsenit juttattak máglyára, bolondokházába, szerencsés esetben koldusbotra?

Hogyan lehetne különben — a figyelem szelekciója nélkül — megfélekedni arról, hogy bármennyire lesz olcsó is szerény laboratóriumokban a zsenik előállítása, annál költségesebb kifuttatásuk? Gondoljunk csak, mondjuk, egy részecskekutató zsenire. A hihetetlenül költséges kutatóintézetek felszerelése mellett szüksége van egész társadalmának magas szintű gazdasági-társadalmi-tudományos felkészülésére, hogy egyáltalában értelme és célja legyen tevékenységének. Vagy szegényebb országban juhokat őriz az anyag titkait feltárni hivatott zseni?

Vagy hogyan lehetne megint csak az emlékezet csalárd természete nélkül megfélekedni arról, hogy nem Hitler sodorta katasztrófába Németországot és a világot, hanem a hatalomhoz jutott fasizmus, melynek szüksége volt a maga Hitlerére? Ennek megfelelően nem a Hitler-természetű emberek létezésének lehetőségétől kell tehát rettegni — ilyenek vannak, s lesznek is még —, hanem a háborús uszítókat hatalomra juttató társadalmi körülményektől.

A zseni és a társadalom

A zseni és a társadalom

Visszatérve azonban a szörnyetegekről a zsenikre, hogyan lehetséges megfélekedni arról, hogy szinte valamennyi zsenit utólag proklamáltak zsenivé? És zsenik esetében az elismeréssel és a felismeréssel való késés csúszott és csúszhat nemcsak évtizedeket, de évszázadokat is. Márpedig úgy gondolnánk, hogy a zsenik felismerése elsődleges fontosságú lenne egy zsenigyártó akciónál.

Hogy kit, mikor s miért nevezünk zseninek, s kit tartunk futó bolondnak, rosszabb esetben közellenségnek, az aligha választható el az aktuális társadalmi-gazdasági környezettől, a kultúra, tudomány és technika fejlettségi szintjétől s fejlettségének számos sajátos jellemzőjétől.

Sorolhatnánk tovább, fessegethethetnénk még, de felesleges, mert kétségünk aligha maradhat afelől, hogy ez a jövőkép — tendenciózus szelekcióval — a zsenikérdésből kiszűrte a társadalmi háttérrel. Ez azonban csak a lét és tudat összefüggéseinek semmibevételével, nem ismerésével, vagy tendenciózus beállításával lehetséges. Így, bármilyen tudományos kutatási eredményekre hivatkozzék is, alapvető állítását tekintve, tudománytalan. Mert, sajnos, nem elég megfricskálni agytekerényeinket ahhoz, hogy aztán csodálatos intellektusunkkal beragyogjuk ezt a létet. Egészen szerény képességeink is gyakran szunnyadoznak, realizálásuk során a valóság falaiba, környezetünk objektív lehetőségeibe ütközve. A világ lehetőségeihez és szükségleteihez mérten nevel és „fogad” el zseniket. Ahhoz, hogy a bennünk szunnyadó intellektuális lehetőségeket növelhessük, nem agyunkat kell clonozni, hanem környezeti feltételeinket, világunkon kell „építeni”, változtatni.

És mi ilyen világot szeretnénk, clonozott agyunk helyett fejlődésünknek tágabb teret, szunnyadó tehetségünk realizálásához jobb feltételeket. Ez a jövő kedvez a zseniknek is, és ilyen értelemben a nagy versenytársból valóban az a társadalom kerül ki győztesen, amelyik előbb és szélesebb társadalmi rétegek számára teszi lehetővé a fejlődés s önkifejtés lehetőségeinek tág körét.

HÓDI Sándor